

The background of the cover is a complex, abstract design. It features a large, light gray gear-like structure with concentric circles and radial lines. In the center, there is a bright orange and yellow circular graphic with a blue and white checkered pattern below it. The overall aesthetic is technical and scientific.

SCIENCE AND EDUCATION

ISSN 2181-0842

VOLUME 3, ISSUE 9

SEPTEMBER 2022

SCIENCE AND EDUCATION

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSN 2181-0842

VOLUME 3, ISSUE 9

SEPTEMBER 2022

www.openscience.uz

SCIENCE AND EDUCATION

SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 3 ISSUE 9

Executive Secretary

Tusmatova Nozima Inomovna

Editorial board

Z.Yaxshieva

Jizzakh State Pedagogical Institute, Doctor of Chemical Sciences

S.Sangwa

African Leadership University, Doctor of Business Administration

S.Otakulov

Jizzakh Polytechnic Institute, Doctor of Physical and Mathematical Sciences

M.A.S.Khasawneh

King Khalid University, Special Education, PhD

Sh.Akramova

Military-technical Institute of the National Guard, Doctor of Pedagogical Sciences

E.M.Colocassides

College of Tourism & Hotel Management, Doctor of Science in Communication

B.Sultonov

Tashkent Pharmaceutical Institute, Doctor of Technical Sciences

Ya.L.Chernyavskaya

Tyumen State Medical University, Candidate of Philological Sciences

A.Sidiqov

Tashkent Institute of Chemical Technology, Doctor of Chemical Sciences

W.B.Vidona

Edo State University, Anatomy, PhD

B.Kucharov

Institute of General and Inorganic Chemistry of the Academy of Sciences, Doctor of Technical Sciences

I.Eshmetov

Institute of General and Inorganic Chemistry of the Academy of Sciences, Doctor of Technical Sciences

M.Abdullaev

Andijan State University, Doctor of Historical Sciences

Z.Tojjeva

National University of Uzbekistan, Doctor of Geographical Sciences

N.Jiyanova

Tashkent Financial Institute, Candidate of Economic Sciences

X.Qobulov

Tashkent Financial Institute, Candidate of Economic Sciences

A.Nabiev

Tashkent Institute of Chemical Technology, PhD in Technical Sciences

A.Turgunbaeva

Namangan State University, PhD in Psychological Sciences

B.Xaynazarov

National University of Uzbekistan, PhD in Historical Sciences

M.Voxidova

Tashkent State Institute of Oriental Studies, PhD in Economics

A.Rahmonov

Republican Scientific-Practical Center, PhD in Pedagogical Sciences

G.Ochilova

Karshi Institute of Engineering and Economics, Candidate of Philosophical Sciences

B.Omonov

Karshi State University, PhD in Philosophical Sciences

O.Axmedova

Bukhara Institute of Engineering and Technology, PhD in Technical Sciences

G.Jumanazarova

Jizzakh State Pedagogical Institute, Doctor of Philological Sciences

T.Sabirjanov

Fergana Polytechnic Institute, Candidate of Technical Sciences

Sh.Ismoilov

Tashkent State Law University, Doctor of Sciences in Law

M.Rakhimov

Tashkent State Law University, Doctor of Philosophy in Law

L.Rakhimkulova

Tashkent State Law University, Doctor of Philosophy in Law

A.Sultonov

Jizzakh Polytechnic Institute, PhD in Economics

B.Safarov

Bukhara Institute of Engineering and Technology, PhD in Technical Sciences

J.M.Sasan

PAU Excellencia Global Academy Foundation, Inc., Professional Education

Mas'ul kotib

Tusmatova Nozima Inomovna

Tahririyat

Z.Yaxshieva

Jizzax davlat pedagogika instituti, kimyo fanlari doktori

S.Sangwa

African Leadership University, Doctor of Business Administration

S.Otaqulov

Jizzax politexnika instituti, fizika-matematika fanlari doktori

M.A.S.Khasawneh

King Khalid University, Special Education, PhD

Sh.Akramova

Milliy gvardiya harbiy-texnik instituti, pedagogika fanlari doktori

E.M.Colocassides

College of Tourism & Hotel Management, Doctor of Science in Communication

B.Sultonov

Toshkent farmatsevtika instituti, texnika fanlari doktori

Ya.L.Chernyavskaya

Тюменский государственный медицинский университет, кандидат филологических наук

A.Sidiqov

Toshkent kimyo-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori

W.B.Vidona

Edo State University, Anatomy, PhD

B.Kucharov

Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, texnika fanlari doktori

I.Eshmetov

Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, texnika fanlari doktori

M.Abdullayev

Andijon davlat universiteti, tarix fanlari doktori

Z.Tojjeva

O'zbekiston milliy universiteti, Geografiya fanlari doktori

N.Jiyanova

Toshkent moliya instituti, iqtisod fanlari nomzodi

X.Qobulov

Toshkent moliya instituti, iqtisod fanlari nomzodi

A.Nabiev

Toshkent kimyo texnologiya instituti, texnika fanlari PhD

A.Turgunbayeva

Namangan davlat universiteti, psixologiya fanlari PhD

B.Xaynazarov

O'zbekiston milliy universiteti, tarix fanlari PhD

M.Voxidova

Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, iqtisodiyot fanlari PhD

A.Rahmonov

Respublika ilmiy-amaliy markaz, pedagogika fanlari PhD

G.Ochilova

Qarshi muxandislik-iqtisodiyot instituti, falsafa fanlari nomzodi

B.Omonov

Qarshi davlat universiteti, falsafa fanlari PhD

O.Axmedova

Buxoro muxandislik-texnologiya instituti, texnika fanlari PhD

G.Jumanazarova

Jizzax davlat pedagogika instituti, filologiya fanlari doktori

T.Sobirjonov

Farg'ona politexnika instituti, texnika fanlari nomzodi

Sh.Ismoilov

Toshkent davlat yuridik universiteti, yuridik fanlari doktori

M.Rahimov

Toshkent davlat yuridik universiteti, yuridik fanlari falsafa doktori

L.Rahimkulova

Toshkent davlat yuridik universiteti, yuridik fanlari falsafa doktori

A.Sultonov

Jizzax politexnika instituti, iqtisodiyot fanlari PhD

B.Safarov

Buxoro muxandislik-texnologiya instituti, texnika fanlari PhD

J.M.Sasan

PAU Excellencia Global Academy Foundation, Inc., Professional Education

TABLE OF CONTENTS / MUNDARIJA

EXACT SCIENCES / ANIQ FANLAR

1. Doniyor Ibadullayev
Research and analysis of the solution of Hamilton-Jacobi equation 8
2. Ulugbek Abdukadirovich Soatov, Ulug'bek Abdug'oniyeovich Djanizoqov
Logarfmik funksiya qatnashgan murakkab tenglamalarni yechish usullari haqida 16

NATURAL SCIENCES / TABIIY FANLAR

3. Jerry Line Abella, Chad Lawrence Buyco, Kathleen Merano, Cris Lorence Ortojan, John Carlo Payawal
An experimental study on the effectiveness of Lacatan Banana (Musa Acuminata) peel extract as a pH level neutralizer for acidic soil 23
4. Diezel Montebon, Athya Jyms Hycienth T. Sarona
An observational study to the effects of Chromolaena odorata leaves for treating wounds 37
5. Mary Rose Olid, Rieza Keith Dakay, Jane Edrienne Canedo, Henry James Madrid, Kristian Jay Barontoy
Eco-friendly development: Exploring the effectiveness of using banana peel fertilizer 49
6. Nargiza Jo'rayevna Babamurodova
Qishloq xo'jaligi ekologiyasi va oziq-ovqat muammosi 63
7. Диловар Рустамовна Каршиева
Таянч-харакат аъзоларининг шикастланишлари 71
8. Анвар Нарзуллаевич Асатуллаев
Чўкишда кўрсатиладиган биринчи тиббий ёрдам 79
9. Istat Elmurodovna Mirzoyeva
O'rta Osiyo tabiiy geografik o'lkasidagi cho'llar va ularning geografik xususiyatlari 87
10. Гулсара Саидовна Муратова
Фавкулудда ҳолатларда биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш хусусиятлари 93
11. Румия Инфаровна Шарофутдинова
Ўткир юрак-томир касалликлари ва бронхиал астмада биринчи тиббий ёрдам 101

TECHNICAL SCIENCES / TEXNIKA FANLARI

12. Mahammadjon Foziljon o'g'li Qodirov
Issiq iqlim sharoitida dizel dvigatellarni moyi kamayishini oldini olish 107
13. N.R.Barakaev, A.A.Alimov, J.M.Juraev
Analaysing composition of the production of coal briquettes 113
14. E.B.Bobomurodov
Automating the process of registration of products produced on the assembly conveyor 117
15. F.Y.Khabibov, R.S.Odinaev
Spectroscopic analysis of cottonseed oil color and acceleration of the extraction process 123
16. Sherzod Sodiqjonovich Akhmedov, Mahzunaxon Muxtaraliyevna Turdialiyeva
Circuits and operating principle of DC converters 128
17. Ch.S.Raupov, G.B.Malikov, J.J.Zokirov
Foreign experience in application of high-strength expanded clay concrete in buildings and structures (review of published studies) 135
18. Sh.I.Baxronova, Erkin Qodirovich Karimov
Geoaxborot tizimida almashlab ekish tizimini tahlil qilish 143

Чўкишда кўрсатиладиган биринчи тиббий ёрдам

Анвар Нарзуллаевич Асатуллаев
Бухоро давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада муаллиф томонидан чўкишда кўрсатиладиган биринчи тиббий ёрдам бўйича чора-тадбирлари тўғрисида фикр мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: захарланиш, симптоматик терапия, антидот, диурез, токсикоинфекциялар, гастроэнтерит, интоксикация, анаэроб.

First aid for drowning

Anvar Narzullaevich Asatullaev
Bukhara State University

Abstract: In this article, the author comments on first aid measures for drowning.

Keywords: poisoning, symptomatic therapy, antidote, diuresis, toxicoinfections, gastroenteritis, intoxication, anaerobes.

Эзилган соҳа боғлов материаллари билан қаттиқ боғланади ва бу соҳанинг имобилизацияси амалга оширилади. Шикастланган соҳа иложи борича совитилади. Жабр-ланганлар транспортировкаси шошилиш равишда амалга оширилади. Зилзиладан сўнг талафот кўрганларнинг 1/3 қисмида эзилиш синдромининг оғир турларини учратиш мумкин. Бунда шикастланганларнинг 1/3 қисмида бу синдромнинг намоён бўлиши минимал бўлади. Арманистондаги зилзила пайтида кузатилган узоқ эзилиш ҳолатлари одатдаги ана шундай ҳоллардан фарқ қилмади. Биринчи кунлардаёқ жабр кўрганларда эзилган тўқималар ва аутолиз маҳсулотлари қонга сўрилиши натижасида организмнинг жароҳатдан кейинги захарланиш белгилари юзага келди. Портлаш тўлқини таъсирида ички аъзоларда келиб чиқадиган ўзгаришлар. Портлаш таъсирида киши организмда ўзига хос бузилишлар кузатилади. Бу бузилишлар «контузия» ёки «карахтлик» ибораси билан юритилади. Портлаш натижасида ҳаво сиқилиб, атмосфера босими ошиб кетиши ва портлаш юз берган соҳа ташқарисида эса босимнинг, аксинча, камайиб кетиши содир бўлади. Ҳаво босимининг бундай ўзгариши инсон организмга жароҳатловчи таъсир кўрсатади.

Биринчи навбатда, портлаш кулоққа таъсир этиб, кулоқ пардасини ёриши, ўрта ва ички кулоқни шикастлантириши мумкин. Портлаш вақтида чиқувчи кучли товуш импульслари кўп ҳолларда миянинг акустик соҳаларига таъсир этиб, кар бўлиб қолишга, ҳаводаги босимнинг кескин ўзгариши - ички аъзоларни зарарлантиришга, портлаш тўлқини эса одамни улоқтириб юбориб, турли механик жароҳатлар олишга сабаб бўлади. Портлаш тўлқини таъсирида нерв тизимига оид шикастланиш-лар энг кўп учрайди. Кўплаб жабрланганлар хушдан кетадилар: баъзилари дарров ўзига келса, бошқалари анчагача беҳуш бўлиб ётадилар. Контузияга учраганларнинг кўпчилиги хушига келганидан сўнг ҳам эшитиш, гапириш, ҳидлаш, таъм билиш ва кўриш аъзолари фаолияти тикланмаслиги мумкин. Бу ҳолат узок давом этади ва яхшилаб даволанишдан сўнг кўпчилик ҳолларда бемор соғайиб кетади. Агар жароҳат оғир бўлса, контузияга учраган одам хушига келганидан кейин ҳам гаплашмайди, вақтни фаркламайди, атрофдагиларга бефарқ бўлади. Кучли шикастланганларда умуртқа ва мия асосий артериясида кон айланишининг бузилиши билан боғлиқ ҳолат кузатилиб, ютишнинг қийинлашуви, нутқнинг бузилиши, юрак фаолиятининг издан чиқиши белгилари ва аритмияда ўз ифодасини топади. Портлаш тўлқини таъсирида бош зарарланиб, қўл ва оёқлар шол бўлиб қолиши мумкин. Шу билан бир қаторда у ёки бу даражада вазомотор бузилишлар: кафт ва оёқ таги кўкариши, юзнинг оқариши ва қизариши, қўл-оёқларнинг совиши, терлашнинг кучайиши кузатилади. Портлаш тўлқини таъсирида ўпкада ҳам қатор ўзгаришлар келиб чиқиши аниқланган. Бунда беморнинг ҳансираши, йўталиши, ўпкага кон қуйилиши натижасида кон аралаш тупуриш кузатилади. Юрак-томир тизимида пульснинг секинлашуви ва ўта ўзгарувчанлиги кузатилади. Овқат ҳазм қилиш аъзолари фаолиятининг бузилиши жароҳатланишдан кейинги дастлабки соатларда кўнгил айланиши, баъзан қусиш, ич кетиши ва ел ушлай олмаслик каби белгиларда сезилади. Портлаш тўлқинининг меъда-ичак аъзоларига яна бир таъсири, меъда яраси билан оғриганларда меъда ва ўн икки бармоқли ичакнинг янги яралари пайдо бўлади. Контузия бўлганларда, баъзан узок вақт (ҳафта, ойлаб) қарахтлик, паришонхотирлик, тушкунлик давом этади. Ҳаракат аста-секин тикланса-да, нутқ ва эшитишнинг издан чиқиши анчагача сақланади. Уйқу бузилиши ҳолати бунда ўзига хос тарзда намоён бўлади. Бедорлик ва уйқу орасидаги чегара йўқолиб, ҳар иккаласидан бемор қоникмайди. Портлаш тўлқини таъсирида қон босими ошганлар кейинчалик (7-8 ой) шу даражада (гипертония) мубтало бўладилар. Бош оғриғи, бош айланиши, кулоқ шанғиллаши, уйқусизлик каби церебрал ҳолатлар кўпчиликда узок вақт сақланиб қолади. Контузияга учраганлар касалхоналарда узок вақт даволанадилар. Чўкишда кўрсатиладиган биринчи тиббий ёрдам. Сув тошқинлари, сел олиб кетиши ҳоллари ҳам

фавкулудда ҳолатлар қаторига киради. Бунда чўкиш ҳоллари кўп учрайди. Шунинг учун чўкаётганларни қутқариш ва уларга биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш муҳим аҳамият касб этади. Инсон сув остига тушиб қолганда кучли ҳаракатланиш ҳолатига келади. У сув юзасига чиқишга ва туришга интилади, тез-тез мослашмаган ҳаракатлар қилади. Чўкиш вақтида чўкувчи нафас ушлаб, сув юзасига чиқади ва ҳаво олиб, яна сувга ботади. Маромсиз нафас олиш ва нафасни тутиб туриш қонда карбонат ангидриди тўпланиб қолишига сабаб бўлади. Бу ўз навбатида беихтиёр нафас олишга олиб келади. Бу вақтда сув кўп миқдорда трахея, бронх ва альвеолаларга тушади. Сув остида мунтазам нафас олиш бир неча секундгача давом этади. Сўнгра бир минутгача иккиламчи нафас тўхташи, кейин эса агонал нафас бўлади. Юрак фаолиятининг тўхташи чўкишда коринчалар фибриля-цияси натижасида келиб чиқади. Чучук сувга чўкиш вақтида ўпка орқали қонга кўп миқдорда суюқлик тушиб, қоннинг суюқлани-шига, эритроцитлар гемолизига ва ионлар тенглиги бузилишига олиб келади. Бу омиллар гипоксия шароитида коринчалар фибриля-циясини келтириб чиқаради. Юрак фаолияти нафас олишдан аввалроқ тўхтаб қолади. Денгиз сувида чўкиш вақтида сув ўзининг гипертониклиги натижасида ўпкадан қонга ўтмайди, лекин таркибидаги туз моддалари қонга ўтади, қондан ўпкага эса плазма оксиллари ўтиши кузатилади. Юрак фаолияти нафас олишдан анча кейин тўхтади. Сув остида 3 минутдан 30 минутга қадар бўлган одамни қайтадан тирилтириш мумкин. Бу вақт ўлимнинг турига, сув ҳароратига, чўкиш вақтидаги марказий нерв тизимининг ҳолатига боғлиқ бўлади. Чўкканларга биринчи тиббий ёрдам беришга кириша туриб, чўкувчининг ҳушидан кетган-кетмаганлиги, юрак фаолияти ва нафас олишини аниклаш керак. Ёрдам кўрсатиш ҳодиса юз берган жойдан бошланиб, йўлда давом эттирилади. Касални фақат терми-нал ҳолатдан чиқарилгандан кейингина транспортировка қилиш мумкин. Агар чўкувчи ҳушидан кетмаган бўлса, тинчлантириб, ҳўл кийимлар ечилади ва иситилиб, чой, кофе, спирт ёки валериана тиндирмаси берилади. Бундай шахсни касалхонага ётқизиш мақсад-га мувофиқдир. Чўкувчи сувдан ҳушсиз, лекин юрак фаолияти ва нафаси сақланган ҳолда олиб чиқилса, унга навшадил спирти ҳидлатилиб, бадани иситилади. Агар зарурат бўлса юрак ва нафас фаолиятини яхшиловчи дори-дармонлар қилинади ва энг яқин даволаш муасса-сасига жўнатилади. Ўлим ҳолатидаги чўкканларнинг, аввало, нафас йўллари ёт жисмлар, сув ва шилимшиқ моддалардан тозаланиб, сунъий нафас олдирилади ва юрак массажи ўтказилади. Агар ёт жисмлар чўкувчи-нинг оғиз бўшлиғида бўлса, улар қўл билан олиб ташланади. Кўрсаткич бармоқ томоққа киритилиб, нафас йўли очик ёки ёпиқлиги текшириб кўрилади. Жағлар бир-бирига каттиқ қисилиб қолган бўлса, нафас олдириш оғиздан-бурунга қилинади. Ҳаво бурун орқали ўтмаса, оғиз тезда очилиши керак. Оғиз очувчи

асбоб бўлмаса, оғизни ҳар қандай юпка металлда очиш ва уни очиқ ҳолда бирон-бир буюм билан ушлаб туриш мумкин. Нафас йўллари, ошқозондан суюқлик ва кўпикларни чиқариб юбориш учун чўкувчи қорнига ётқизиблиб, сонидан кўтарилади ва қорни билан кутқарувчининг тиззасига ётқизилади.

Чап қўл билан чўкувчининг орқасига босилади. Нафас йўллари ва ошқозоннинг бу йўл билан бутунлай тозаланиши қийиндир. Ларингоскоп ёрдамида трахеяни интубация қилиш - нафас йўлини тозалашнинг ишончли усуллари-дан биридир. Трахеяга киргизилган интубацион найча орқали юқори нафас йўлларида сув ва кўпикларни тортиб олиш мумкин. Қон айланишини тиклаш юракни ёпиқ массаж қилиш билан бошланади. Бу муолажа чўкувчи сувдан чиқариб олинishi ва сунъий нафас олдириш билан бир вақтда амалга оширилади. Шундай қилиб, чўкиш вақтида биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш самарадорлиги ўз вақтида тез ва тўғри ўтказилган, шунингдек, марказий нерв тизими функцияси, нафас ҳамда юрак фаолиятини тиклашга қаратилган муолажалар мажмуасига боғлиқдир. Кўп катастрофалар вақтида (зилзила, сув босиши) шикастланган-ганларда типик, ўзига хос шикастланишларнинг бирга келиши, бир қанча синдромларнинг ривожланишига олиб келади ва инсонларнинг кўп ўлимига сабаб бўлади. Жаҳоннинг турли мамлакатларида бўлиб ўтган юзлаб зилзилаларнинг тиббий оқибатлари таҳлили ўлганларнинг оғир жароҳат олганларга нисбати 1:3 эканлигини кўрсатади. Агар ўз вақтида биринчи тиббий ёрдам кўрсатилмаса, бу нисбат ўлганлар ҳисобига яна ҳам ошиши мумкин. Фавқулодда ҳолатларда тиббий ёрдам кўрсатиш яқка шикастланган-ганларга ёрдам кўрсатишдан анча фарқ қилади. Уларнинг пировард мақсади умумий бўлгани билан, тиббий ёрдам кўрсатиш характери турличадир. Бунда тиббий ёрдам биринчи навбатда, тирик қолиш эҳтимоллиги юқори бўлган шикастланган шахсларга кўрсатилиши ҳамда иложи борица шикастланганларнинг кўп миқдорини қамраб олиши керак. Шифохонагача бўлган (табiiй офат жойида ва транспортировка вақтида) ва шифохона (шикастланганлар олиб борилган шифо маскани) босқичларида нафақат жароҳатни даволаш, балки орга-низм асосий фаолиятини омиллаб берувчи органлар функциясини тиклаб, жабрланганларнинг ҳаётдан кўз юммаслигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эгадир. Шикастланганларни босиб қолган жойлардан ёки ёнғин ўчоғидан олиб чиқиш ёрдам кўрсатишнинг биринчи воситаси ҳисобланади. Бундай ёрдам кўрсатишда шошилиш керак эмас, чунки шикастланганга қўшимча жароҳат етказилиши мумкин. Одамларни босиб қолган бинолардан чиқариб олишда, бу ҳаракатлар бино бўлаклари остида қолган шахсларда эзилишнинг кучайишига ёки ўтиш йўллари тўсиб қўймаслигига ишонч ҳосил қилиш керак. Босиб қолиш ҳолатларида, кўпинча, тана соҳаларининг турли жисмлар (сим, труба, арматура ва бошқа жисмлар) билан жароҳатланиши кузатилади. Бундай

ҳолатларда ёт жисмларни танадан чиқариб олиш керак эмас, чунки кучли қон кетиши мумкин. Шунинг учун шикастланганларни ёт жисмлар билан транспортиров-ка қилиш ёки бу жисмларни арралаб ёки автоген билан кесиб ташлаш керак. Босиб қолган жойлардан чиқариб олишдан олдин наркотик дармонлардан фойдаланиб оғриқ қолдириш, шикастланган оёқ-қўлларни иммобилизация қилиш керак бўлади. Худди шундай ёрдам қуйиш ҳолатларида ҳам қўлланилади. Айрим ҳолларда босиб қолган жойлардан оёқ-қўлларни ажратиб олиш имконияти бўлмаса, кесиш (ампутация) масалаларини ҳал қилишга тўғри келади. Юк остида қолган оёқ-қўлларни чиқариб олишдан аввал эзилган соҳадан юқориқроққа жгут қўйиш керак. Кўпгина шикастланганларга, яъни босқин остида оёқ-қўллари босилиб турган, аммо қорин бўшлиғи шикастла-ниш белгилари сезилмаган шахсларга оғиз орқали суюқлик ёки глю-коза, лимон кислотасининг калийли эритмаларини юбориш мумкин. Кўп ҳолларда биринчи тиббиёт ёрдам фавқулодда ҳолатларда қутулиб қолганлар томонидан ўз-ўзига ва ўзаро ёрдам кўринишида амалга оширилади, чунки ҳар доим ҳам тиббиёт ходимлари етарли бўлмайди. Бунга эса фақат аҳоли ва янгидан ташкил қилинаётган қутқарув гуруҳларини жойларда, аввалдан инсон ҳаётини сақлаб қолиш бўйича биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш чора-тадбирларига доимий ўқитиш билангина эришиш мумкин. Бу дастур 6 та асосий элементдан иборат:

1) юқори нафас йўлларининг ўтказувчанлигини тиклаш, жароҳатланганнинг бошини орқа томонга максимал эгиш, пастки жағни олдинга тортиб бармоқ билан оғиз бўшлиғи ва томоғини ёт жисмлардан тозалаш;

2) экспиратор сунъий (оғиздан-оғизга ёки оғиздан-бурунга) нафас беришни амалга ошириш;

3) ташқи қон кетишни босувчи боғлам ёки жгут ёрдамида тўхтатиш;

4) кома ҳолатига тушган беморларга зарур бўлган ҳолатни бериш;

5) шок ҳолати кузатилган беморларга зарур бўлган ҳолатни бериш;

6) босиб қолган жойлардан беморларни қўшимча шикаст етказмасдан чиқариб олиш. Кейинги босқич шикастланганни хавфсиз жойга олиб чиқиш, саралашни ўтказиш, эвакуацияга тайёрлаш ва даволаш масканига транспортировка қилишдан иборат. Арманистонда бўлиб ўтган ер қимирлаши оқибатлари бўйича халқаро тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, агар оғир жароҳатланганларнинг транспортировкеси тайёргарликсиз, яъни иммобилизациясиз ва оғриқсизлантirmасдан амалга оширилса ҳамда транспортировка учун мосланмаган (шахсий автомобилларда) воситаларда олиб борилса, шикастланганларнинг аксарияти йўлнинг ўзида жуда оғир ва терминал ҳолатга тушадилар ёки дунёдан кўз юмадилар. Шунинг учун ҳам

шикастланганларнинг вақтинча тўпланиш жойида жароҳат оғирлик даражасини асбоб-анжом ташхиси талаб қилмайдиган элементар белгилар (бемор хушидами ёки йўқми, нафас олиш характери, асосий ва периферик томирлардаги пульс) орқали баҳолаш, жароҳатнинг танада жойлашуви ҳамда характерини аниқлаш ва энг яқин шифо масканига эвакуация қилиш учун тайёргарлик кўриш катта аҳамиятга эга. Шикастланганлар ҳолати ва жароҳат оғирлик даражасига қараб тўрт гуруҳга ажратилади. Биринчи гуруҳга кечиктириб бўлмайдиган жарроҳлик муолажа-сига муҳтож бўлган, оғир ҳолатдаги беморлар киради. Бу гуруҳ умумий шикастланганларнинг 20% ни ташкил қилади. Иккинчи гуруҳга ҳолати ўртача оғирликдаги беморлар кириб, ёрдамни 6-8 соатга кечиктириш мумкин. Бу гуруҳ умумий шикаст-ланганларнинг 20% ни ташкил қилади. Учинчи гуруҳдагилар ҳолати енгил беморлар бўлиб, амбулато-рия ёрдами билан чегараланиш мумкин. Улар умумий шикастлан-ганларнинг 40% ни ташкил қилади.

Тўртинчи гуруҳ - ҳолати жуда оғир, азият чекишини енгиллаш-тиришга муҳтож беморлар. Улар умумий шикастланганларнинг 20% ни ташкил қилади. Шикастланганлар кўп миқдорда тўпланган жойлардан биринчи навбатда ҳаёти хавф остида қолган (масалан, давомли ички қон кетиш), лекин тирик қолиш имконияти бор бўлганларни транспор-тировка қилиш талаб қилинади. Терминал ҳолатдаги беморларни шу жойда симптоматик йўл билан даволаб, транспортировка қилин-майди. Шикастланганларни транспортировка қилиш фақат санитар транспортида амалга оширилиши керак. Ёрдамчи транспорт воситаси сифатида юк автомобилларидан, автобуслардан фойдала-ниш мумкин, бунда беморларни матрасли шитларга ётқизиб олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Олиб бориладиган шифохона 20 км ва ундан узоқ бўлса, вертолётдан фойдаланиш маъқулдир. Табиий офатлар сонини камайтиришда биноларнинг чидамли қурилиши, тўсиклар ўрнатилиши ва бошқа махсус ҳимоя чоралари бўлиши катта аҳамиятга эга. Хона ичида зилзиладан кўриладиган талафотларга қарши ҳимоя чоралари сифатида қуйидагилар бажари-лиши лозим: иситиш ва бошқа мосламаларнинг бино деворига қаттиқ маҳкамланган бўлиши, том ва том ёпғичларининг енгил бўлиши, қаттиқ жиҳозларнинг пол ва деворларга маҳкамланганлиги, шкаф ва музлатгичларнинг зарбалардан ҳимояланган бўлиши, телевизорлар ёнғин ва портлаш хавфи бўлганлиги учун деворга маҳкамланган бўлиши керак. Аҳолини зилзила хавфидан ва ундан кўриладиган талафотни камайтириш мақсадида мунтазам ўқитиб бориш керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Asadullayev A.N. The role of physical education and sports professionals in the organization of a healthy lifestyle in society. Journal of Innovations in Pedagogy and Psychology, 3rd special issue. Tashkent-2020. 31-36.
2. Asadullayev A.N., Ochilova N.R., Jabborova O.G. Healthy lifestyle (Healthy lifestyle) Academicia an international multidisciplinary research journal (ISSN:2249-7137, январь 2021, 1835-1841).
3. Baymuradov R.S., Asadullayev A.N., Baxshullayeva M.B. Роль гигиены физического воспитания в правильном росте и развитии подрастающего поколения. «Молодой исследователь: вызовы и перспективы» Сборник статей по материалам ССХХVII международной научно-практической конференции № 32 (227) Сентябрь 2021 г. Москва, 158-164 с.
4. Sharofudinova R.I., Asadullayev A.N., Tolibova Z.X. The Factors and Basic Concepts Determining Community Health. Central Asian Journal of Medical and Natural Science. 05.Sep-Oct 2021 ISSN: 2660-4159) 376-379. <https://cajmns.centralasianstudies.org/index.php/CAJMNS/article/view/399>.
5. Asadullayev A.N. Factors that ensure the necessary level of human health. Bulletin of Khorezm Mamun Academy Khiva-2021. 29-31. Bleeding and its types, organization of emergency assistance in bleeding
6. A. N. Asatullayev O.G. Jabborova EUROPEAN JOURNAL OF LIFE SAFETY AND STABILITY (EJLSS) ISSN 2660-9630 www.ejlss.indexedresearch.org Volume 13, 2022 112-116. <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/issue/view/14>.
7. D.R. Karshieva, F.A. Nazarova, Z.H. Tolibova. Atmospheric dust and its effects on human health ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11 (3), 1168.
8. F.A Fayziyeva, F.A Nazarova. Bioecology and useful properties of papaya or melon tree. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11 (3), 1778
9. A. ASADULLAYEV. Jamiyatda sog'lom turmush tarzini tashkil qilishda jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining o'rni. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 1 (1)
10. A.N. Асадуллаев. Жамиятда соғлом турмуш тарзини ташкил қилишда жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларининг ўрни. Педагогика ва психологияда инновациялар журнали, 3-махсус сон, 31-36 бетлар.
11. A.N. Asatullayev, O.G. Jabborova Bleeding and its Types, Organization of Emergency Assistance in Bleeding. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630) 13, 111-116

12. A. Asadullyev. Sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik asoslari. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 8 (8).
13. A.N. Asadullaev, Z.X. Tolibova. Central asian journal of medical and natural sciences Volume: 02 Issue: 05| Sep-Oct 2021 ISSN: 2660-4159
14. Хайитов Ёзил Косимович, Тошбеков Нурбек Ахмадович, Jumaeva Tozagul A'zamovna. The Formation of Water Collector-Resources Drainage Network of Zarafshan Oasis and the Questions of Recycling. TEST Engineering & Management, 27380 – 27385.
15. F.A Fayziyeva, F.A Nazarova. Bioecology and useful properties of papaya or melon tree. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11 (3), 1778
16. М.И Мустафаева, Ф.А Файзиева. Сравнение альгофлоры биопрудов г. Бухары с аналогической флорой прудов Узбекистана. Евразийский Союз Ученых, 81-82
17. Z.H. Tolibova, D.R. Qarshiyeva, N.R. Ochilova. The role of Human healthy and safe lifestyle in the period of global pandemic-covid 19. The American journal of applied scincer 2 (11)
18. G.S. Muratova, D.R. Qarshiyeva. Basic Symptoms of Infectious Diseases European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630) 13, 117-121.
19. D.R. Karshieva, F.A. Nazarova, Z.H. Tolibova. Atmospheric dust and its effects on human health ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11 (3), 1168.
20. Khayitov Yozil Qosimovich, Toshbekov Nurbek Ahmadovich, Zhumaeva Tozagul A'zamovna. Hydrological Assessment Of The Meliorative Condition Of Collector Drink Water In Bukhara Region. Nature and Science. MARSLAND PRESS 18 (4), 2020.99-101